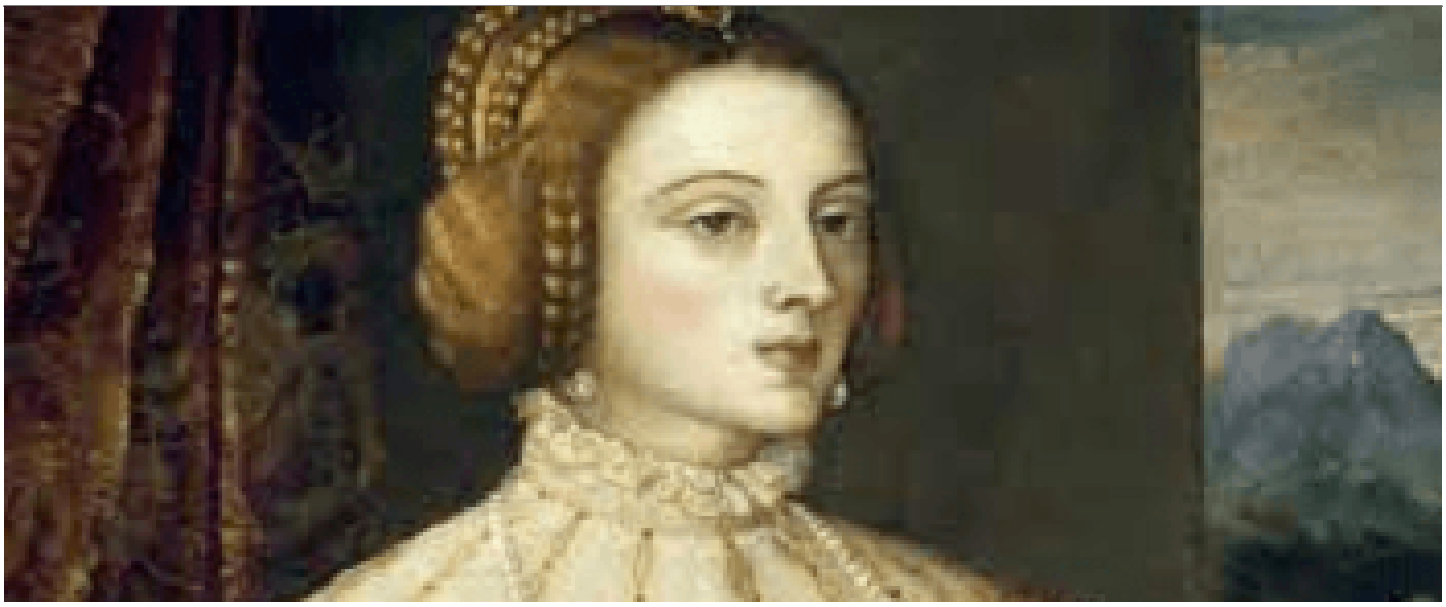

«La molt alta i excel·lent senyora», la probable designació protocolària de les reines catalanes

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 23-06-2021

En Pep Mayolas ens proposa la seva particular interpretació del fet que, en certs apunts de l'antic Dietari de la Generalitat, els copistes hagin hagut d'afegir entre línies el mot «reyna».

Imatge de portada; la reina Isabel de Portugal, muller de l'emperador Carles

En l'article de fa un any i mig que suggeria una societat catalana medieval on la corona es transmetia per via matrilineal,[1] procuràvem establir alguns indicis d'aquella hipòtesi bo i resseguint les equivocacions de molts cronistes i escrivans quan es referien a l'anomenada «reina Maria», aquella que la història del segle XV feia governar els regnes catalans en solitari durant uns trenta anys en total. Així, tot i que la versió oficial ens l'ha presentada sempre com a «Maria de Castella», aportàvem diverses referències on constatàvem que l'havien arribat a designar com a Maria d'Aragó, Maria de Molina o Maria de Luna.[2]

En escorcollar els Dietaris de la Generalitat de Catalunya, una font manipulada, saquejada i reescrita al servei de la versió oficial procastellana, descobríem que no s'hi anomenava mai la reina Maria com a «Maria de Castella». Hi és esmentada més de trenta vegades, la veiem convocant, prorrogant, ajornant, presidint i clausurant les Corts catalanes, i sempre consta, senzillament, com «la senyora reyna» o «la reina dona Maria».

En l'apunt corresponent al 19 de febrer de 1421, la primera aparició de Maria als Dietaris segons l'índex onomàstic —un registre que es revela poc exhaustiu i més aviat imprecís, car molts dels esments a la «senyora reina» que al text fan referència a Maria no consten en aquest índex, l'única pàgina de tot el recull, això sí, on els editors dels Dietaris, l'any 2004, escriuen «Maria de Castella» com a nom d'aquesta sobirana— llegim que «aquest dia partí mossèn Galceran de Sentmanat per anar a Tortosa, a la senyora reyna, ab cert memorial e letra de creença», i on el mot «reyna» se'ns diu que fou escrit «interlineat».[3] El dilluns 23 de juny del mateix 1421 se'ns diu que «començà la

senyora reyna continuar les Corts en lo Capítol de la Seu de Barchinona»,[4] i altre cop se'ns crida amb nota al peu per especificar que el mot «reyna» apareix «interlineat». Comencem a entendre que, si el mot «reyna» s'ha d'afegir entre línies, és que al text primigeni hi devia constar simplement «la senyora», sense cap espai en blanc al darrere. Si hi hagués hagut un espai en blanc rere «senyora» —per posar-hi el nom o el títol de la dama que pertoqués, és clar— no hauria calgut afegir «reyna» entre línies.

Per tant, hem de considerar que els mots «la senyora» ja designaven per si sols una dama capaç de convocar, presidir, prorrogar i llicenciar[5] les Corts del país. Costa de creure, però, que «la senyora» referit a la reina no anés acompanyat o precedit d'algun adjectiu honorífic, tal com la història ens mostra que era propi de la retòrica oficial. I més si l'apunt convida a inferir que es tracta de la senyora de la terra, del principat, del país. La nostra sensació és que l'adjectiu primigeni s'ha d'haver omès en la còpia amb la qual han treballat els editors moderns del Dietari. I s'hauria omès perquè si el llegíssim en el context d'un registre oficial com el Dietari de la Diputació catalana potser s'il·luminarien en la nostra ment unes relacions perilloses per al relat que la censura necessitava fixar.

Si trobéssim escrit, per exemple, que la reina Maria era designada com «la molt alta i excel·lent senyora», algú podria lligar caps en recordar que aquest era el títol pel qual es coneixia al seu exili de Portugal Joana dita la Beltraneja, que es tenia per legítima reina de Castella i va signar fins a la seva mort «Yo, la Reina», sempre segons la versió oficial. El pare Tarsicio de Azcona, a la biografia que dedica a la rival d'Isabel la Catòlica pel tron de Castella, afirma que «l'adjectiu "Excel·lent" no es referia a una qualitat moral de Joana, sinó al títol regi que li havia atorgat la cort de Portugal, arran de les paus d'Alcàçovas. Valia més que el d'Excel·lentíssima o Il·lustríssima Freira o Monja».[6] Més endavant encara especifica que «el títol d'Excel·lent el trobem amb freqüència a Castella, aplicat als reis i als prínceps. En el document signat a Escalona el 27 d'abril [una probable «Barcelona» el dia de la maredeéu de Montserrat] de 1472 s'anomena Joana com "la molt alta e excel·lent senyora"».[7] I torna a reblar que aquest títol no era un invent portuguès, sinó prou comú a la cort castellana.[8] És clar. Per tant, sabem segur que aquella denominació no era un invent portuguès. Però si Castella, que mancava de substantivitat política[9] perquè no hi havia cort i els seus monarques eren els de la Tarraconensis o regne de Tarragona,[10] ha construït la història de la seva casa reial posant un mirall[11] davant dels fets i dels personatges de la casa reial catalana,[12] és obvi que la designació retòrica de «la molt alta i excel·lent senyora» havia de ser una nomenclatura pròpia de la corona catalana.

I així és com probablement s'anomenaria la reina Maria (i les altres sobiranes històriques del país) a la versió primigènia dels Dietaris, pensem. La primera esporgada censora, aleshores, posaria molta atenció a eliminar el tractament protocol·lari que denotava la figura reial femenina com el cim de la piràmide jeràrquica catalana: calia tatxar sempre i per sempre «molt alta i excel·lent». Però aleshores restava escrit, senzillament, «la senyora», i així ho copiarien els encarregats de passar en net els Dietaris esporgats i corregits. Bo i així, una lectura calmada i atenta de la segona versió revelaria que «la senyora» fent i desfent, anant amunt i avall a voluntat i presidint i clausurant corts, dibuixava d'una banda una «senyora» amb poders tan amplis que encara cridaven massa l'atenció, i alhora clamava al cel perquè una tan potentada dama no gaudia de cap tractament retòric, en contra del costum d'ornar almenys amb el títol d'«il·lustre» qualsevol referència a un infant o infanta de la casa reial. I és en aquesta tessitura que se'ns acut que els curosos vigilants de la informació registrada als Dietaris es veurien en la necessitat d'afegir «reyna» entre línies. Encara que només fos per desvirtuar l'amplitud i la potència del mot «senyora», i reduir-lo a desganat adjectiu protocol·lari de cada ridícula «reyna» reveladorament interlineada. Era cabdal no deixar ni un sol indici d'una Catalunya regida per «la molt alta i excel·lent senyora».

PEP MAYOLAS

Notes bibliogràfiques:

[1] PEP MAYOLAS, "La reina Maria a la Catalunya ginocèntrica del segle XV", Institut Nova Història, 5 de desembre de 2019, https://www.inh.cat/articles/La-reina-Maria-a-la-Catalunya-ginocentrica-del-segle-XV

[2] Ídem.

[3] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, anys 1411-1539, 2a. Edició, 2004, p. 33.

[4] Ídem.

[5] Ídem, p. 72.

[6] TARSICIO DE AZCONA, Juana de Castilla, mal llamada La Beltraneja, La Esfera de los Libros, SL, Madrid, 2007, p. 193.

[7] Ídem, p. 195, nota 4.

[8] Ídem.

[9] PEP MAYOLAS, “La manca de substantivitat política de la Castella del segle XV”, Institut Nova Història, 20 de novembre de 2018, https://www.inh.cat/articles/La-manca-de-substantivitat-politica-de-la-Castella-del-segle-XV

[10] IVAN GIMÉNEZ, “La Corona d’Aragó i els reis de la Tarraconensis”, Institut Nova Història, 2 de maig de 2015, https://www.inh.cat/articles/La-Corona-d'Arago-i-els-reis-de-la-Tarraconensis

[11] IVAN GIMENEZ, “Joan I de Catalunya i Joan I de Castella”, Institut Nova Història, 2 d’octubre de 2014, https://www.inh.cat/articles/Joan-I-de-Castella-i-Joan-I-de-Catalunya

[12] IVAN GIMÉNEZ, «Joan II de Castella: un rei de ploma i paper», Institut Nova Història, 22 de juliol de 2013, https://www.inh.cat/articles/Joan-II-de-Castella-un-rei-de-ploma-i-paper